

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในรูปแบบเชิงปฏิบัติการ(Action Research) ที่ใช้เทคนิควิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Study) มีขั้นตอนการทำงานและการใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา โดยผู้วิจัย นักพัฒนา และกลุ่มเป้าหมาย ร่วมกันทำหน้าที่เป็นผู้วิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ในรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นความพยายามที่จะสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้และเงื่อนไขของการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยจุดเน้นที่สำคัญของกระบวนการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วมนี้ คือการปลูกจิตสำนึกของประชาชนให้เห็นความสำคัญและความเชื่อมโยงของสถานะสุขภาพกับปัจจัยต่างๆที่แวดล้อม และตระหนักถึงศักยภาพของตนในการควบคุมและจัดการให้มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อสุขภาพ มีความสามารถในการพิจารณาปัญหา และแก้ไขปัญหา ในรูปแบบของการพึ่งพาตนเอง สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ โดยมีรายละเอียดของการดำเนินการศึกษา ดังต่อไปนี้

- 3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา
- 3.2 ประชากรศึกษา กลุ่มตัวอย่าง และนักพัฒนา
- 3.3 วิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
- 3.4 ขั้นตอนการดำเนินงาน
- 3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล
- 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.7 ประเด็นปัญหาทางจริยธรรม

3.1 การเลือกพื้นที่ศึกษา

เนื่องจากการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบการศึกษาให้มีลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นงานที่ใช้เวลาในการศึกษาค่อนข้างมากและผลการศึกษารឹងกับศักยภาพและความสนใจของผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นสำคัญ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive) โดยลำดับแรกสุดเลือกพื้นที่ในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นสังกัด มีความสะดวกในการติดต่อกับส่วนราชการ และหน่วยงานต่างๆ มากกว่าทำการศึกษาในพื้นที่อื่น จากนั้นจึงใช้เกณฑ์การคัดเลือกโดยดูจากความสมัครใจและความพร้อมของผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ที่จะศึกษา เริ่มต้นด้วยการนำเสนอรูปแบบของการศึกษาและสอบถามความคิดเห็น ความสนใจ จากบุคคลต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. หัวหน้าฝ่ายทันตสาธารณสุข โรงพยาบาลแม่ใจ

ประเด็นหารือ คือ

- นำเสนองานวิจัย รูปแบบการศึกษาและวัตถุประสงค์
- พื้นที่ที่น่าจะมีความเหมาะสมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ ชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง มีผลการปฏิบัติงานที่ดีพอควร และเจ้าหน้าที่มีความพร้อมที่จะเข้าร่วมในการศึกษา ต่อมาแจ้งว่าสถานีอนามัยตำบลบ้านเหล่ามีความสนใจ และเสนอให้ใช้พื้นที่ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย

2. หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลบ้านเหล่า

ประเด็นหารือ คือ

- นำเสนองานวิจัย รูปแบบ วัตถุประสงค์ ระยะเวลาการศึกษา ผลที่คาดว่าจะได้รับ สิ่งที่ชุมชนจะต้องดำเนินการต่อไปเมื่อการศึกษาสิ้นสุด
- ความพร้อมของสถานีอนามัยในการสนับสนุนบุคลากรเข้าร่วมในการศึกษา จำนวน 1 คน คือ พยาบาลวิชาชีพ 6 ซึ่งรับผิดชอบงานด้านส่งเสริมสุขภาพในพื้นที่ โดยจะมีบทบาทในการเป็นนักพัฒนาที่ร่วมกับผู้วิจัย ดำเนินกระบวนการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน และเมื่อการวิจัยสิ้นสุดลง นักพัฒนาจะเป็นผู้ที่สามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชนที่หัวหน้าสถานีอนามัยเห็นว่าน่าจะมีเหมาะสมในการดำเนินการ คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย เนื่องจากผู้ดูแลเด็กเป็นผู้ที่ทำงานอยู่ต่อเนื่อง เป็นเวลานาน และผู้ปกครองให้ความเชื่อถือไว้วางใจ ซึ่งจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ดีได้

3. ผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย

ประเด็นหารือ คือ

- นำเสนองานวิจัย รูปแบบ วัตถุประสงค์ ระยะเวลาการศึกษา ผลที่ทางศูนย์พัฒนาเด็กจะได้รับ และสิ่งที่ทางศูนย์ฯจะต้องดำเนินการต่อไปเมื่อสิ้นสุดการศึกษา
- ในตอนแรกผู้ดูแลเด็กมีความเข้าใจว่าเป็นนโยบายที่ทางศูนย์พัฒนาเด็กต้องรับปฏิบัติ แต่เมื่อได้รับการชี้แจงให้ทราบสิทธิในการรับ หรือปฏิเสธ จึงสอบถามเพิ่มเติมรายละเอียดของสิ่งที่จะดำเนินการและผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจนเข้าใจ จึงตัดสินใจรับเป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้

ผู้วิจัยจึงตัดสินใจเลือกพื้นที่ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เป็นสถานที่ที่ใช้ในการศึกษากระบวนการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วม

3.2 ประชากรศึกษา กลุ่มตัวอย่าง และนักพัฒนา

ประชากร (Population)

ประชากรในการศึกษานี้ คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ซึ่งแบ่งตามบทบาทหน้าที่ได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่
 - ผู้ดูแลเด็ก (ผดค.)
 - คณะกรรมการพัฒนาเด็ก (กพค.)
2. กลุ่มผู้สนับสนุน ได้แก่
 - ผู้ปกครองเด็ก (ผปค.)
 - ผู้นำชุมชน
 - สมาชิกและเจ้าหน้าที่สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเหล่า (อบต.)
 - เจ้าหน้าที่สังกัดหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงศึกษาธิการ

กลุ่มตัวอย่าง (Sample)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษานี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลในการศึกษาสภาพสังคม และกลุ่มตัวอย่างที่มีส่วนเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาสภาพสังคม จำนวน 29 คน ดังนี้

- ผู้ดูแลเด็ก (ผดด.) จำนวน 2 คน
- ประธานกรรมการพัฒนาเด็ก (กพด.) จำนวน 1 คน
- ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ จำนวน 2 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 และ 13
- ผู้นำทางธรรมชาติ จำนวน 3 คน ได้แก่ มัคทายกวัดศรีดอนมูล ประธานกองทุนหมู่บ้านหมู่ที่ 13
- ผู้ปกครองเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่ฮ้อย คัดเลือกจากผู้ที่มาส่งเด็กที่ศูนย์พัฒนาเด็กในตอนเช้า จำนวน 15 คน
- เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของศูนย์พัฒนาเด็กบ้านไร่ฮ้อย ได้แก่ ปลัดอบต.บ้านเหล่า หัวหน้าสถานีอนามัยและเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลบ้านเหล่า หัวหน้าฝ่ายทันตสาธารณสุขและเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข โรงพยาบาลแม่ใจ พัฒนาการชุมชนผู้รับผิดชอบงานพัฒนาเด็ก เยาวชน และสตรี อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านไร่ฮ้อย

2. กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่ม

2.1 กิจกรรมการสนทนากลุ่ม จำนวน 18 คน ได้แก่

- ตัวแทนผู้ปกครองกลุ่มเด็กเล็ก 10 คน
- ตัวแทนผู้ปกครองกลุ่มเด็กโต 8 คน

2.2 การประชุมเชิงปฏิบัติการ จำนวน 19 คน ได้แก่

- ผู้ดูแลเด็ก (ผดด.) จำนวน 4 คน
- กรรมการพัฒนาเด็ก (กพด.) จำนวน 6 คน
- ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ จำนวน 5 คน ได้แก่ นายกอบต. สมาชิกอบต. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5, 10 และ 13
- เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน 4 คน ได้แก่ ปลัดอบต.บ้านเหล่า เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลบ้านเหล่า หัวหน้าฝ่ายทันตสาธารณสุข และทันตแพทย์ผู้รับผิดชอบพื้นที่ศึกษา

ตารางที่ 3.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

กิจกรรม	กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน (คน)
การศึกษา และวิเคราะห์ชุมชน (29 คน)	ผู้ปกครอง	15
	ผู้ดูแลเด็ก	2
	กรรมการพัฒนาเด็ก	1
	ผู้ใหญ่บ้าน	2
	ผู้นำชุมชนอื่นๆ	3
	เจ้าหน้าที่ภาครัฐในพื้นที่ (ก.สาธารณสุข, ก.มหาดไทย, ก.ศึกษาธิการ)	6
การมีส่วนร่วม ในกิจกรรมกลุ่ม (37 คน)	ผู้ปกครอง	18
	ผู้ดูแลเด็ก	4
	กรรมการพัฒนาเด็ก	6
	ผู้ใหญ่บ้าน	3
	ผู้นำชุมชนอื่นๆ	2
	เจ้าหน้าที่ภาครัฐในพื้นที่ (ก.สาธารณสุข, ก.มหาดไทย)	4

นักพัฒนา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการจำเป็นต้องมีนักพัฒนาเพื่อเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างนักวิจัยและสมาชิกในชุมชนเพื่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งสามารถที่จะดำเนินกระบวนการเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่ศึกษาไปแล้ว ในการศึกษาครั้งนี้มีนักพัฒนาในพื้นที่จำนวน 2 คน คือ พยาบาลวิชาชีพประจำสถานีอนามัยตำบลบ้านเหล่า ผู้รับผิดชอบงานด้านส่งเสริมสุขภาพ และเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข ประจำโรงพยาบาลแม่ใจ ผู้รับผิดชอบงานทันตสาธารณสุขในพื้นที่ศึกษา

3.3 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้ ประกอบด้วย

1. การใช้ข้อมูลจากเอกสาร ใช้เพื่อประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ โดยเฉพาะในส่วนของข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต เช่น ประวัติชุมชน ประวัติศูนย์พัฒนาเด็ก รวมถึงข้อมูลทางสถิติต่างๆ ที่มีการบันทึกไว้ เช่น ข้อมูลประชากร ข้อมูลการเจ็บป่วย สถานะสุขภาพ ภาวะโภชนาการ ฯลฯ

2. การสังเกต (Observation) ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant) ในระยะแรกของการศึกษา เพื่อดำรงสภาพทั่วไปของชุมชนทางค่านายภาพ หลังจากนั้นใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในการเก็บข้อมูลลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวัน กิจกรรมในชุมชน ลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลและกลุ่ม ลักษณะและระดับของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
3. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal interview) ทำการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มตัวอย่าง เพื่อรวบรวมข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ในชุมชน ระบบความคิด ความเชื่อของชุมชน ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน แบบแผนด้านการดูแลสุขภาพ ฯลฯ โดยผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งประกอบด้วยแนวคำถามหลักๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการอย่างครบถ้วน ตรงประเด็น และสามารถที่จะปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความชัดเจนของคำตอบมากขึ้นได้
4. การตรวจสอบภาวะสุขภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่จะเป็นสื่อในการแสดงให้เห็นถึงภาวะสุขภาพเบื้องต้นของเด็กเล็กก่อนวัยเรียนในปัจจุบัน และเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างการมีส่วนร่วมกับนักพัฒนาในพื้นที่ในการค้นหาปัญหาเบื้องต้นเพราะมีลักษณะเป็นงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ
5. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นการสนทนาร่วมกันระหว่างผู้ปกครองที่คัดเลือกจากกลุ่มของเด็กที่ตรวจไม่พบความเจ็บป่วย (ที่สังเกตได้) และกลุ่มของเด็กที่ตรวจพบมีความเจ็บป่วย เช่น หวัด ฟันผุ โรคผิวหนัง น้ำหนักน้อย ฯลฯ โดยจัดการสนทนาเป็น 2 ครั้งจากตัวแทนผู้ปกครองเด็กเล็ก 1 ครั้ง และผู้ปกครองเด็กโต 1 ครั้ง ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แจงวัตถุประสงค์และควบคุมประเด็นสนทนา เพื่อให้ผู้ปกครองแสดงความคิดเห็นร่วมกันต่อสภาพทั่วไปที่เกิดขึ้นในการเลี้ยงดูเด็ก การรับรู้สถานะสุขภาพและปัญหาการเจ็บป่วยของเด็ก ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ค้นหาสาเหตุ วางแนวทางการป้องกันและแก้ไข ในการสนทนากลุ่มนี้ยังเป็นการรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวกับระบบความคิด ความเชื่อ ของผู้ปกครอง การให้ความหมายในการเลี้ยงดูเด็ก และการให้ความสำคัญของการดูแลสุขภาพ รวมทั้งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพสังคมเบื้องต้นด้วย
6. การใช้เทคนิค AIC (Appreciation, Influence, Control) เป็นการกระตุ้นการยอมรับของผู้ที่เกี่ยวข้องในการร่วมกันพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็ก ให้มีสิ่งแวดล้อมและการจัดการที่เอื้อต่อการมีสุขภาพ โดยผู้ที่ร่วมในกระบวนการนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ตามบทบาทหน้าที่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กคือ

กลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ได้แก่ ผู้ดูแลเด็ก และคณะกรรมการพัฒนาเด็ก จำนวน 10 คน
 กลุ่มผู้สนับสนุน ได้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สมาชิกและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 9 คน (เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านไร่ อ้อยติศราชการ)

โดยมีรายละเอียดของขั้นตอนต่างๆ ในกระบวนการAIC ดังนี้

I. **ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation)** เป็นขั้นตอนของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมประชุมทุกคนแสดงข้อคิดเห็น รับฟัง และหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

A1 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของสุขภาพเด็กเล็ก ก่อนวัยเรียน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย

A2 การกำหนดอนาคตด้านสุขภาพของเด็กเล็กก่อนวัยเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อยว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด

II. **ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence)** เป็นขั้นตอนการหาวิธีการที่จะทำให้มีการพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ในช่วง A2 และเป็นช่วงการหามาตรการหรือวิธีการในการพัฒนาและการค้นหาเหตุผลเพื่อจัดลำดับความสำคัญตามความเห็นของกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุม แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I1 การคิด โครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์

I2 การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ โดยแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

- กิจกรรมหรือโครงการที่ศูนย์พัฒนาเด็กทำตัวเอง
- กิจกรรมหรือโครงการที่ศูนย์พัฒนาเด็กทำตัวเองบางส่วนและขอความช่วยเหลือจากแหล่งทุนภายนอก
- กิจกรรมหรือโครงการที่ต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่น

III. **ขั้นตอนการสร้างแนวทางการปฏิบัติ (Control)** คือ การนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มาสู่การปฏิบัติและจัดกลุ่มผู้ดำเนินงานซึ่งจะรับผิดชอบต่อโครงการหรือกิจกรรม แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

- การแบ่งกลุ่มผู้รับผิดชอบ
- การตกลงในรายละเอียดการดำเนินงาน

7. แนวทางการประเมินการมีส่วนร่วมของประชาชนตามวิธีการของ Rifkin และคณะ(1988)

ซึ่งประเมินระดับการมีส่วนร่วมในช่วงเวลาต่างๆ อย่างเป็นพลวัตใน 5 มิติ คือ

1. ความจำเป็นและความต้องการต่อการส่งเสริมสุขภาพ (Need Assessment)
2. ลักษณะการนำและภาวะผู้นำของชุมชนในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ (Leadership)
3. ลักษณะองค์กรของชุมชนหรือภาคีท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพ (Organization)
4. การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชนในการส่งเสริมสุขภาพ (Resource mobilization)
5. กระบวนการจัดการการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมสุขภาพ (Management process)

8. ตัวผู้วิจัย เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะในการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่การดำเนินกระบวนการมีความยืดหยุ่นตามปัจจัยและสถานการณ์ต่างๆ ในพื้นที่ ซึ่งในระหว่างการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยต้องทำการวิเคราะห์และตีความหมายของข้อมูลที่ได้รับไปพร้อมๆ กัน เพื่อพิจารณาเลือกใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลชิ้นต่อไปให้เหมาะสม รวมทั้งต้องแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้

3.4 ขั้นตอนการดำเนินงาน

3.4.1 ขั้นตอนการวางแผนงาน

เมื่อทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้พิจารณาคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายที่มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ต่อการศึกษาระบวนการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วม โดยใช้วิธีคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจงในกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจ จากนั้นจึงติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชนและกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เพื่อแนะนำตัวชี้แจงสถานะของผู้วิจัย และวัตถุประสงค์ของการศึกษา

3.4.2 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการศึกษานี้ เป็นลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่มีรูปแบบวิธีการที่ยืดหยุ่นตามสถานการณ์ ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาและวิธีการในการศึกษาเป็น 3 ส่วน โดยในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลจะมีการเก็บร่วมกันไปมา ไม่สามารถแยกส่วนจากกันอย่างสิ้นเชิงได้ ดังนี้

- ส่วนที่หนึ่ง การศึกษาสภาพสังคมเบื้องต้น (Community-Profile Phase)
 ส่วนที่สอง การดำเนินกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research Phase)
 ส่วนที่สาม การศึกษาติดตาม กระบวนการ และเงื่อนไขในการพัฒนา

3.4.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

จัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น จำนวน ตัวอย่างที่ศึกษา ความชุกของโรคฟันผุ นำเสนอเป็นร้อยละ และค่าเฉลี่ย ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีจำแนกประเภทข้อมูล (Typological analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant analysis) ร่วมกับวิธีการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction)

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

3.5.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษานี้ใช้วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพร่วมกันหลายวิธี โดยมีรายละเอียดในส่วนต่างๆ ดังนี้

ส่วนที่หนึ่ง: การศึกษาสภาพสังคมเบื้องต้น (Community-Profile Phase)

เก็บรวบรวมข้อมูลสภาพสังคมเบื้องต้น ดังต่อไปนี้

- ลักษณะทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะภูมิอากาศ การคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค การเมืองการปกครอง การศึกษา ระบบเศรษฐกิจ
- ลักษณะทั่วไปของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย เช่น ที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา รูปแบบการดำเนินงาน ทรัพยากรที่มีอยู่ และความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
- ลักษณะทั่วไปของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ รูปแบบวิถีชีวิต หน้าที่ความรับผิดชอบทั่วไป หน้าที่ความรับผิดชอบที่เกี่ยวข้องกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การมีส่วนร่วมกับศูนย์พัฒนาเด็กและกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในส่วนนี้ คือ

1. การสังเกตทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ในส่วนของสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต กิจกรรมความสัมพันธ์ ของชุมชน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และผู้ที่เกี่ยวข้อง

2. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal interview) ตัวแทนผู้ปกครอง ผู้ดูแลเด็ก คณะกรรมการพัฒนาเด็ก องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่จาก 4 กระทรวงหลัก
3. การสนทนากลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

ส่วนที่สอง: ดำเนินกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research Phase)

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการดำเนินกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research Phase) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ

- ลักษณะของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นใน 5 ส่วน คือ 1. การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา 2. การมีส่วนร่วมหาแนวทางและวางแผนแก้ไขปัญหา 3. การมีส่วนร่วมปฏิบัติงานในกิจกรรมแก้ไขปัญหา 4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ และ 5. การมีส่วนร่วมประเมินผล
- เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในส่วนนี้ คือ

1. การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)
2. กระบวนการ AIC (Appreciation Influence Control)

ส่วนที่สาม: การศึกษาติดตามกระบวนการพัฒนา และเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วม

ติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในด้านชนิดของกิจกรรม ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนเงื่อนไขที่มีส่วนสนับสนุนและขัดขวาง

กระบวนการพัฒนางานส่งเสริมสุขภาพแบบมีส่วนร่วม

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในส่วนนี้ คือ

1. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview)
2. การสังเกตทั้งแบบแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

3.5.2 การตรวจสอบข้อมูล

ในการศึกษาเชิงคุณภาพมักใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกันเป็น 3 ส่วน และในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล และด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยจะทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมมานั้นมีความถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบจากแหล่งที่มาของข้อมูล ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล

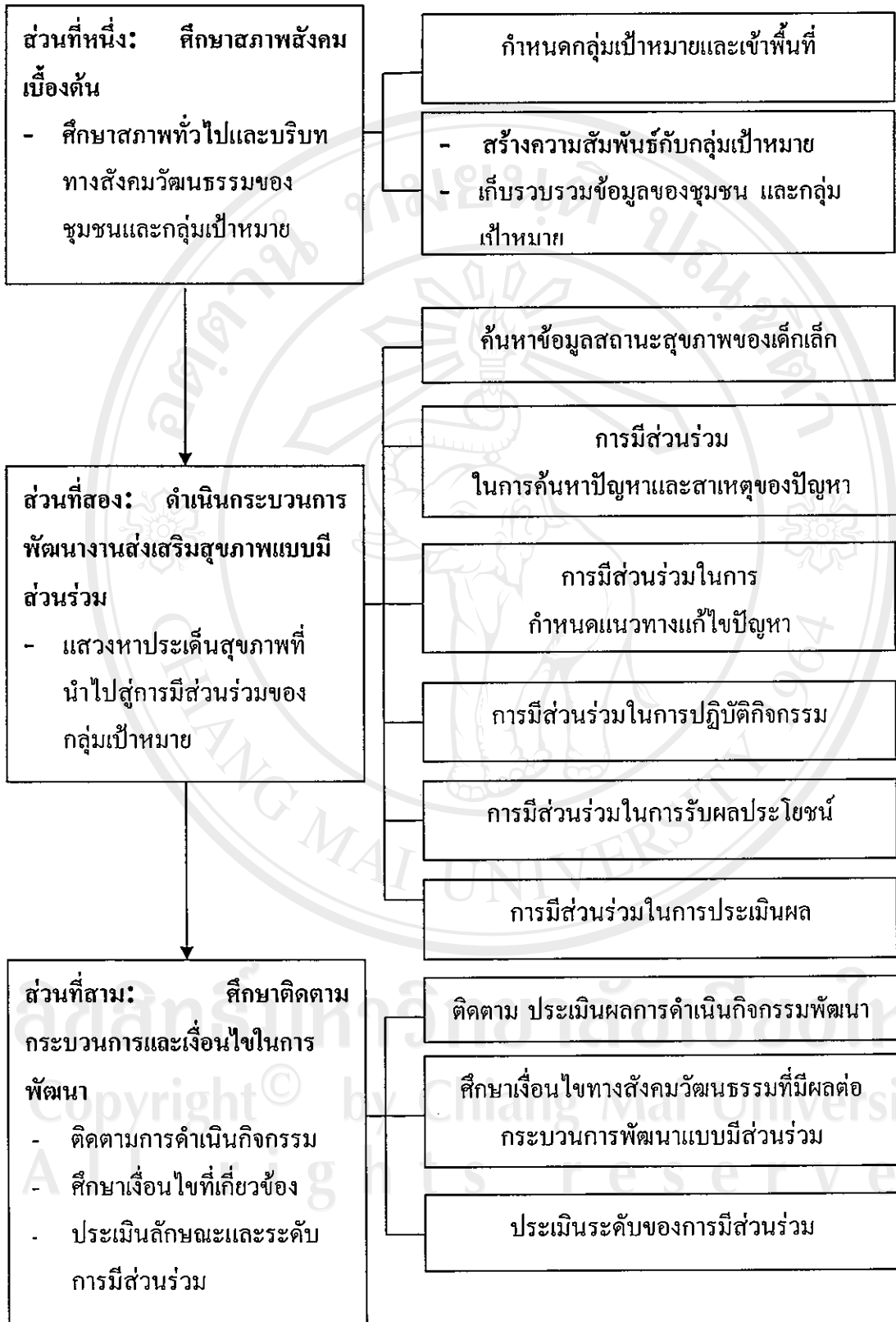
แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าต่างเวลากันข้อมูลจะเหมือนกันหรือไม่ ทำโดยการสังเกตหรือสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนเดิมในเวลาที่แตกต่างกันออกไป

แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าต่างสถานที่กันข้อมูลจะเหมือนกันหรือไม่ เป็นการสังเกตหรือสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนเดิมในสถานที่ที่แตกต่างกัน

แหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลที่ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลที่ได้รับจะเหมือนเดิมหรือไม่ เป็นการตรวจสอบข้อมูลโดยการเปลี่ยนผู้ให้ข้อมูล เช่น เปลี่ยนจากปัจเจกบุคคลเป็นกลุ่มบุคคล

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) เป็นการใช่วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ และการศึกษาจากเอกสาร เป็นต้น

โดยหากผลการตรวจสอบได้ข้อมูลเหมือนเดิมแสดงว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้ แต่ถ้าพบว่าข้อมูลขัดแย้งกันจะต้องทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนั้นเพื่อตรวจสอบข้อมูลให้แน่ใจว่าการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลนั้นทำได้ถูกต้อง ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบโดยให้กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาช่วยอ่านบททวนดูว่าข้อมูลและการตีความในเรื่องนั้นๆ ทำได้ถูกต้องเที่ยงตรงตามความคิดเห็นที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมายหรือไม่

รูปที่ 3.1 แผนภูมิแสดงขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ซึ่งมี 3 วิธี คือ

1. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยประมวลความคิดจากข้อมูลเชิงรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น แล้วทำให้เป็นข้อสรุปเชิงนามธรรมที่ได้รับการตรวจสอบ ยืนยัน พิสูจน์ความถูกต้องด้วยข้อมูลส่วนอื่นๆ โดยการหาลักษณะร่วมของข้อมูลรูปธรรมจำนวนหนึ่ง เพื่อหาข้อสรุปว่าข้อมูลรูปธรรมเหล่านั้น มีลักษณะและแบบแผนอย่างไร

2. การวิเคราะห์โดยการจำแนกประเภทข้อมูล (Typological Analysis) เป็นการจำแนก หรือจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ โดยใช้คุณลักษณะที่ข้อมูลนั้นมีร่วมกัน หรือตามความเหมาะสมของข้อมูล โดยใช้แนวคิดทางทฤษฎีในการกำหนดหน่วยวิเคราะห์ ร่วมกับการใช้เกณฑ์อื่นๆ ที่ผู้วิจัยสังเกตได้จากข้อมูล ซึ่งอาจไม่มีการกล่าวถึงในทฤษฎี เป็นตัวจำแนกข้อมูล

3. การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparison) เป็นการใช่วิธีการเปรียบเทียบ เพื่อหาความเหมือนหรือความต่างที่มีอยู่ในข้อมูลตั้งแต่สองชุดขึ้นไป นำข้อมูลแต่ละชุดนั้นมาแยกแยะเป็นเหตุการณ์ต่างๆ แล้วจึงนำมาเปรียบเทียบกัน พิจารณาความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ความเหมือน และความแตกต่างของข้อมูล

3.7 ประเด็นปัญหาทางจริยธรรม

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ที่ศึกษาความเป็นไปได้ของกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งความคิด ความเข้าใจ และเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม ของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านไร่อ้อย ตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยคำนึงถึงหลักจริยธรรม (Ethical consideration) ตลอดระยะเวลาที่ทำการเก็บข้อมูล โดยมีการแจ้งให้ชุมชนทราบถึงสถานะของผู้วิจัย เหตุผลในการเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา รูปแบบ วิธีการ และวัตถุประสงค์ของการศึกษา สิทธิของผู้ให้ข้อมูลในการตอบคำถาม การปกปิดนามของผู้ให้ข้อมูล การขออนุญาตเมื่อจะทำการบันทึกภาพและเสียงของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งการระมัดระวังในการแสดงความคิดเห็นหรือเปิดเผยข้อมูลที่อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อชุมชน

3.8 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

พฤศจิกายน 2546 – สิงหาคม 2547